

BS/52/2012

**ZWIĄZKI ZAWODOWE I PRAWA
PRACOWNICZE**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
11 stycznia 2012 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Co pewien czas w badaniach CBOS poruszamy zagadnienia związane z funkcjonowaniem związków zawodowych w Polsce. Sprawdzamy, jaki odsetek dorosłych do nich należy, jaki jest poziom uzwiązkowienia zakładów pracy, a także jak oceniana jest skuteczność działania związków i jakie są wobec nich oczekiwania. W marcowym sondażu¹ pytaliśmy również o przestrzeganie praw pracowniczych i pracę w tzw. „szarej strefie”.

CZŁONKOSTWO W ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH

Członkostwo w związkach zawodowych deklaruje sześciu na stu dorosłych Polaków (6%), to jest około jednej ósmej pracowników najemnych (12%). Najczęściej deklarowana jest przynależność do NSZZ „Solidarność”, a nieznacznie rzadziej – do związków zrzeszonych w OPZZ. Nieco mniej zatrudnionych należy do organizacji skupionej w Forum Związków Zawodowych. Zbliżony odsetek stanowią członkowie związków zawodowych niezrzeszonych² w centrale.

Tabela 1

Członkostwo w związkach zawodowych	Deklaracje	
	ogółu badanych	pracowników najemnych (N=420)
	w procentach	
Ogółem	6	12
w tym:		
– NSZZ „Solidarność”	2	5
– związki zrzeszone w OPZZ	2	3
– związki zrzeszone w Forum Związków Zawodowych	1	2
– inne związki	1	2

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (262) przeprowadzono w dniach 8 – 14 marca 2012 roku na liczącej 1015 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

² Respondenci, którzy zadeklarowali przynależność do innych niż wymienione związków, zostali poproszeni o podanie nazw tych organizacji. Jak się okazuje niektóre ze związków wymienionych jako „inne” są w rzeczywistości zrzeszone w ramach centrali OPZZ lub FZZ – o czym badani mogli nie wiedzieć. Odpowiedzi te zostały więc przekodowane do odpowiednich kategorii. Tym samym odsetek deklarujących członkostwo w organizacjach niezrzeszonych zmniejszył się mniej więcej dwukrotnie (z 2% do 1%), co należy mieć na uwadze analizując przynależność do poszczególnych związków, zwłaszcza jej zmiany w czasie.

Na początku lat dziewięćdziesiątych liczba członków związków zawodowych była ponad trzykrotnie wyższa niż obecnie. Największy spadek nastąpił w latach 1991–1995 (z 19% do 11%). Od początku ubiegłej dekady odsetek osób należących do organizacji związkowych nie przekracza jednej dziesiątej ogółu dorosłych; w ostatnich sześciu latach utrzymuje się na stabilnym poziomie (6–7%).

Tabela 2

Deklarowane członkostwo w związkach zawodowych	Wskazania respondentów według terminów badań																	
	IV 1991	VI 1992	XII 1993	III 1994	IX 1995	VI 1996	III 1999	V 2000	VII 2001	VII 2002	X 2003	IX 2004	IX 2005	II 2006	XI 2007	XII 2008	VII 2010	III 2012
	w procentach																	
Ogółem	19	16	10	14	11	11	11	9	8	6	8	8	9	7	6	6	7	6
w tym:																		
– NSZZ „Solidarność”	10	6	5	5	6	5	5	4	3	2	3	3	3	3	2	2	3	2
– związki zrzeszone w OPZZ	6	6	3	5	3	3	3	3	2	2	2	2	2	1	2	1	1	2
– związki skupione w Forum Związków Zawodowych	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1	1
– inne związki	3	4	2	4	2	3	3	2	3	2	2	2	3	2	2	2	2	1

Kto należy do związków zawodowych, jakie cechy społeczno-demograficzne odróżniają osoby zrzeszone od reszty zatrudnionych? Związkowcy są przeważnie starsi niż pracownicy nienależący do związków. Średni wiek pracownika należącego do związku zawodowego to 44 lata, a pracownika niezrzeszonego – 39 lat (czyli tyle, ile średnia wieku wśród ogółu pracowników najemnych). Członkostwo w związkach zawodowych jest niezależne od płci.

Do związków zawodowych częściej należą osoby zatrudnione w przedsiębiorstwach i instytucjach państwowych. Ponad trzykrotnie rzadziej zrzeszeni w tego typu organizacjach są pracownicy firm prywatnych, a ponad dwukrotnie rzadziej – pracownicy zakładów o mieszanej formie własności (spółkach właścicieli prywatnych i państwa). Relatywnie najwięcej związkowców jest wśród osób pracujących w przemyśle, a także oświacie, ochronie zdrowia oraz administracji publicznej, z kolei stosunkowo najmniej – wśród zatrudnionych w handlu i usługach. Związkowcy to relatywnie częściej osoby pracujące w dużych przedsiębiorstwach. Rzadko w organizacjach pracowniczych zrzeszeni są ludzie z małych firm.

CZŁONKOSTWO W ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH WEDŁUG BRANŻ I WIELKOŚCI ZAKŁADU PRACY

Branża*

Górnictwo, wydobywanie, przemysł	20%
Budownictwo	4%
Transport i łączność**	4%
Handel i usługi	2%
Oświata, nauka, ochrona zdrowia	19%
Administracja	17%

Wielkość zakładu pracy

Poniżej 50 zatrudnionych	7%
Od 50 do 249 zatrudnionych	13%
250 lub więcej zatrudnionych	26%

* Nie uwzględniono deklaracji pracowników zatrudnionych w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie ze względu na małą ich liczebność w badanej próbie

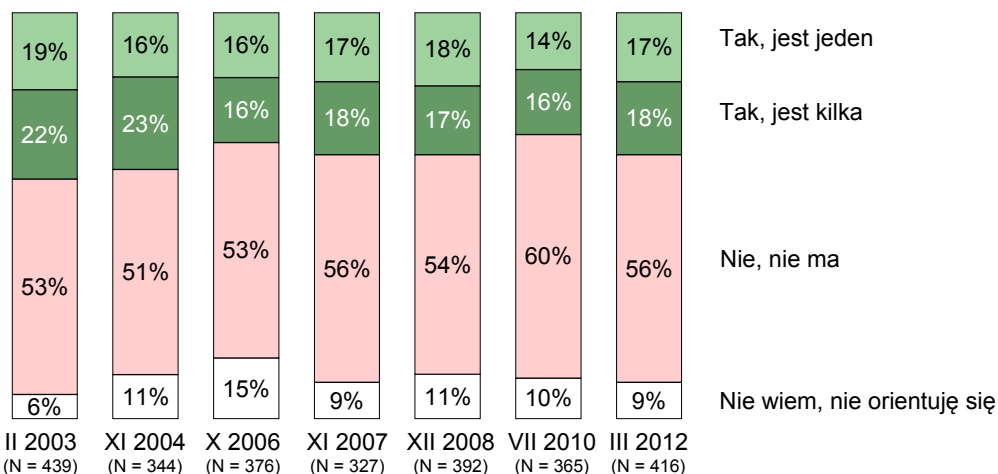
** Uwaga, mała liczebność

ZWIĄZKI ZAWODOWE W ZAKŁADACH PRACY

Nieco więcej niż jedna trzecia zatrudnionych (35%) pracuje w przedsiębiorstwach, w których działają związki zawodowe, z czego około połowy (18%) ma ich kilka. Do związków zawodowych należy jedna trzecia badanych mających dostęp do tych organizacji w swoich zakładach pracy (34%).

ODPOWIEDZI PRACOWNIKÓW

RYS. 1. CZY W PANA(I) ZAKŁADZIE PRACY SĄ ZWIĄZKI ZAWODOWE?

Związki zawodowe działają w ponad połowie średnich i w ponad dwóch trzecich dużych przedsiębiorstwach. Najlepiej uzwiązkowione są takie branże, jak oświata, nauka, ochrona zdrowia oraz administracja, z kolei najslabiej – budownictwo i usługi.

		CBOS
UZWIĄZKOWIENIE WEDŁUG BRANŻ I WIELKOŚCI ZAKŁADU PRACY – ODSETKI PRACOWNIKÓW DEKLARUJĄCYCH, ŻE W ICH ZAKŁADZIE DZIAŁA ZWIĄZEK ZAWODOWY		
Branża*		
Górnictwo, wydobywanie, przemysł		38
Budownictwo		8
Transport i łączność**		46
Handel i usługi		15
Oświata, nauka, ochrona zdrowia		61
Administracja		55
Wielkość zakładu pracy		
Poniżej 50 zatrudnionych		10
Od 50 do 249 zatrudnionych		52
250 lub więcej zatrudnionych		68

* Nie uwzględniono deklaracji pracowników zatrudnionych w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie ze względu na małą ich liczebność w badanej próbie

** Uwaga, niewielka liczebność w próbie pracowników zatrudnionych w tej branży

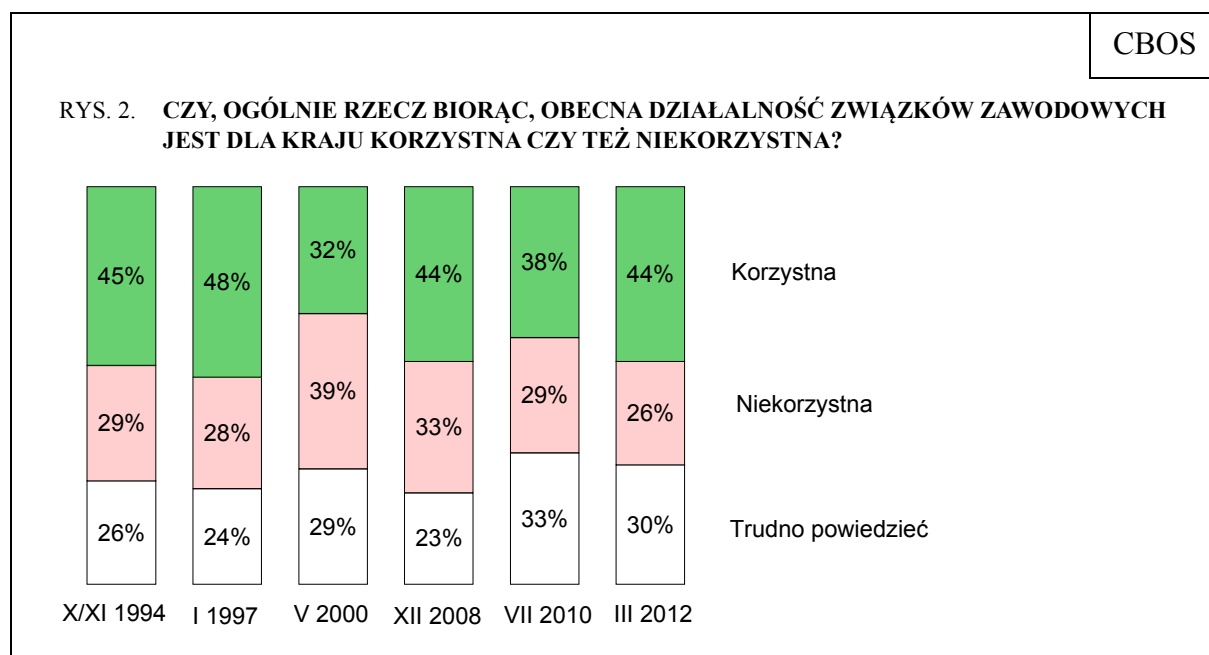
Jak wynika z deklaracji badanych, efektywność związków zawodowych jest niezbyt duża. Niewielu zatrudnionych w przedsiębiorstwach, w których są związki zawodowe, postrzega ich działalność jako skuteczną (15%). Dwie piąte (39%) twierdzi, że związki zawodowe w ich zakładach pracy starają się, lecz niewiele udaje im się osiągnąć. Zbliżona grupa (40%) nie dostrzega żadnych efektów ich działalności.

Tabela 3

Jak Pan(i) ocenia działalność związków zawodowych w Pana(i) przedsiębiorstwie (zakładzie pracy)?	Wskazania pracowników zakładów, w których są związki zawodowe				
	VII 2002 (N = 149)	XI 2007 (N = 126)	XII 2008 (N = 136)	VII 2010 (N = 107)	III 2012 (N = 146)
	w procentach				
Są efektywne, załoga wiele im zawdzięcza	14	18	14	14	15
Starają się, lecz niewiele im się udaje	44	43	46	44	39
Nie widać efektów ich działalności	37	32	32	33	40
Trudno powiedzieć	5	7	7	9	6

ROLA ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH W KRAJU

Działalność związków zawodowych postrzegana jest raczej pozytywnie. Ponad dwie piąte badanych (44%) ocenia ją jako korzystną dla kraju, natomiast jedna czwarta (26%) twierdzi, że jest niekorzystna. Można zauważyć, że opinie te są obecnie nieco bardziej przychylne niż dwa lata temu.

Efektywność działań związków zawodowych na poziomie kraju jest oceniana raczej sceptycznie. Blisko połowa Polaków (48%) uważa, że nieskutecznie bronią one interesów pracowniczych, natomiast przeciwny pogląd wyraża niespełna co trzeci dorosły (29%).

Tabela 4

Czy, Pana(i) zdaniem, związki zawodowe w Polsce bronią interesów pracowniczych na ogół skutecznie czy też nieskutecznie?	Wskazania respondentów według terminów badań							
	III 1999	V 2000	VII 2001	VII 2002	XI 2007	XII 2008	VII 2010	III 2012
	w procentach							
Zdecydowanie skutecznie	1	1	1	1	1	2	2	1
Raczej skutecznie	22	14	12	14	23	31	24	28
Raczej nieskutecznie	40	44	39	39	38	38	39	36
Zdecydowanie nieskutecznie	23	22	35	30	12	11	13	12
Trudno powiedzieć	14	19	13	15	26	18	22	23

Związkowcy relatywnie lepiej niż pozostali respondenci oceniają działalność związków zawodowych w Polsce. Niemniej nawet wśród nich połowa wyraża opinię, że nieskutecznie bronią one interesów pracowniczych.

Tabela 5

Czy, Pana(i) zdaniem, związki zawodowe w Polsce bronią interesów pracowniczych na ogół skutecznie czy też nieskutecznie?	Wskazania		
	ogółu badanych	pracowników najemnych	członków związków zawodowych
	w procentach		
Skutecznie	29	32	43
Nieskutecznie	48	50	50
Trudno powiedzieć	23	18	7

Przeważająca część badanych (51%) sądzi, że wpływ związków zawodowych na rządzenie krajem jest zbyt mały. Co dziesiąty (11%) uznaje, że jest on zbyt duży, a niespełna co siódmy (15%) określa go jako odpowiedni.

Tabela 6

Czy, Pana(i) zdaniem, związki zawodowe mają obecnie zbyt duży, wystarczający czy też zbyt mały wpływ na decyzje władz w naszym kraju?	Wskazania respondentów według terminów badań										
	VI 1993	XII 1993	III 1999	XII 1999	V 2000	VII 2001	VII 2002	XI 2007	XII 2008	VII 2010	III 2012
	w procentach										
Zbyt duży	15	9	21	20	13	10	12	7	16	12	11
Taki, jaki powinny mieć	17	20	14	19	13	8	10	17	22	15	15
Zbyt mały	56	42	49	42	52	65	59	49	44	49	51
Trudno powiedzieć	12	19	16	20	22	17	19	27	18	24	23

Członkostwo w związkach zawodowych nie wpływa znacząco na opinię dotyczącą roli, jaką organizacje te powinny odgrywać przy podejmowaniu decyzji politycznych. Związkowcy tylko nieco częściej niż pozostali uważają, że ich organizacje powinny mieć większy wpływ na decyzje rządzących, ale jednocześnie częściej wyrażają opinię, że wpływ ten jest obecnie zbyt duży.

Tabela 7

Czy, Pana(i) zdaniem, związki zawodowe mają obecnie zbyt duży, wystarczający czy też zbyt mały wpływ na decyzje władz w naszym kraju?	Wskazania		
	ogółu badanych	pracowników najemnych	członków związków zawodowych
	w procentach		
Zbyt duży	11	12	16
Taki, jaki powinny mieć	15	17	16
Zbyt mały	51	55	59
Trudno powiedzieć	23	16	10

PRZESTRZEGANIE PRAW PRACOWNICZYCH

Większość zatrudnionych nie zetknęła się w swoim zakładzie pracy z naruszaniem praw pracowniczych, o które pytaliśmy. Najczęściej (35%) wskazywano na brak możliwości zakładania związków zawodowych lub zrzeszania się w już istniejących. Jedna piąta (19%) spotkała się z przedłużaniem czasu pracy bez odpowiedniego wynagrodzenia. Co siódmy zatrudniony (14%) deklaruje, że w jego firmie pracownicy są zmuszani do pracy w nieprzepisowych warunkach. Nieliczni (4%) mówią o nieregularności w wypłacaniu pensji.

Tabela 8

Czy w Pana(i) przedsiębiorstwie/zakładzie pracy:	Wskazania pracowników* według terminów badań											
	II 2003		XI 2004		X 2006		XII 2008		VII 2010		III 2012	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
	w procentach											
– pensje są wypłacane regularnie	88	12	91	9	97	3	95	5	94	6	96	4
– pracownicy zmuszani są do pracy w nieprzepisowych warunkach	21	79	19	81	9	91	13	87	16	84	14	86
– przedłużany jest czas pracy bez właściwego wynagrodzenia	30	70	29	71	17	83	17	83	20	80	19	81
– pracownicy mają swobodę zakładania związków zawodowych lub zrzeszania się w istniejących już związkach	68	32	64	36	70	30	68	32	62	38	65	35

* W procentowaniu uwzględniono jedynie tych pracowników, którzy udzielili jednoznacznej odpowiedzi na pytania

Zdecydowana większość pracowników (84%) deklaruje, że składka na ubezpieczenie społeczne jest odprowadzana od całej ich pensji. W przypadku co dwunastego (8%) oskładkowana jest mniejsza (4%) lub większa część wynagrodzenia (4%), a pracodawcy czterech na stu zatrudnionych (4%) w ogóle nie odprowadzają składki na ZUS.

Tabela 9

Czy cała Pana(i) płaca jest „oficjalna” i zakład (pracodawca) płaci z niej składki na ZUS, na przyszłą emeryturę itd., czy tylko od części płacy odprowadza się składki czy też może w ogóle nie są płacone składki od Pana(i) płacy?	Wskazania pracowników według terminów badań			
	XI 2004 (N=344)	X 2006 (N=379)	XII 2008 (N=386)	III 2012 (N=419)
	w procentach			
Składka na ZUS jest odprowadzana od całego mojego wynagrodzenia	87	87	85	84
Składka na ZUS jest odprowadzana od większej części mojego wynagrodzenia, a mniejszą część dostaję nieoskładkowaną, „na rękę”	5	4	4	4
Składka na ZUS jest odprowadzana od mniejszej części mojego wynagrodzenia, a większą część dostaję nieoskładkowaną, „na rękę”	3	5	4	4
Składka na ZUS w ogóle nie jest odprowadzana od mojego wynagrodzenia	2	1	2	4
Nie orientuję się, czy składka na ZUS jest odprowadzana od mojego wynagrodzenia czy też nie	3	2	5	4

O nieregularnym wypłacaniu pensji częściej niż inni mówią pracownicy z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym, robotnicy, osoby zatrudnione w budownictwie i przemyśle, a także w małych firmach.

Tabela 10

Cechy społeczno-demograficzne pracujących oraz cechy ich zakładów pracy	NARUSZENIA PRAW PRACOWNICZYCH I „SZARA STREFA”				
	Wskazania dotyczące				
	zakładu pracy respondenta				respondenta osobiście
	nieregularne wypłacanie pensji	przymuszanie do pracy w nieprzepisowych warunkach	przedłużany czas pracy bez wynagrodzenia	brak swobody zrzeszania się w związkach	składka na ZUS odprowadzana nie od całej płacy lub wcale nieodprowadzana
w procentach					
Płeć					
Mężczyźni	5	13	21	35	13
Kobiety	3	16	16	36	9
Wykształcenie					
Podstawowe**	13	33	20	50	16
Zasadnicze zawodowe	9	17	23	47	15
Średnie	3	16	20	35	12
Wyższe	1	8	15	24	7
Grupa zawodowa					
Kadra kierownicza, specjaliści z wyższym wykształceniem	2	5	17	24	9
Technicy, średni personel	2	14	14	44	9
Pracownicy administracyjno-biurowi	0	24	24	31	6
Pracownicy usług	0	10	12	42	5
Robotnicy wykwalifikowani	8	19	20	39	18
Robotnicy niewykwalifikowani	9	21	27	46	12
Branża*					
Górnictwo, przemysł	7	16	18	38	7
Budownictwo	10	20	38	43	36
Transport i łączność**	0	27	17	10	4
Handel i usługi	3	9	15	50	11
Oświata, nauka, ochrona zdrowia	0	8	7	14	2
Administracja	0	18	25	30	10
Formy własności zakładu pracy					
Państwowy lub publiczny	1	15	16	21	7
Spółka z udziałem właścicieli prywatnych i państwa	5	16	17	31	8
Prywatny poza rolnictwem	5	12	21	47	16
Wielkość zakładu pracy					
Poniżej 50 zatrudnionych	7	10	16	45	14
Od 50 do 249 zatrudnionych	2	13	21	24	12
250 zatrudnionych lub więcej	0	27	22	22	6

* Nie uwzględniono odpowiedzi pracowników zatrudnionych w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie ze względu na małą ich liczebność w badanej próbie

** Uwaga, niewielka liczebność w próbie pracowników z tym wykształceniem / z tej branży

Przymuszanie do pracy w nieprzepisowych warunkach relatywnie częściej dotyczy osób najslabiej wykształconych, pracowników administracyjno-biurowych, robotników, zatrudnionych w transporcie, łączności i w budownictwie, a także pracowników dużych przedsiębiorstw.

O przedłużaniu czasu pracy bez stosownego wynagrodzenia częściej mówią robotnicy niewykwalifikowani, respondenci zatrudnieni w budownictwie i w administracji publicznej.

Brak możliwości zrzeszania się w związkach częściej wskazują pracownicy małych przedsiębiorstw, firm będących własnością prywatną, a ponadto zatrudnieni w usługach oraz w budownictwie.

Praca w „szarej strefie” stosunkowo najczęściej dotyczy robotników wykwalifikowanych i osób zatrudnionych w budownictwie. Brak odprowadzania składki na ZUS od pełnej wysokości wynagrodzenia częściej deklarują pracownicy firm prywatnych niż państwowych i spółek o własności mieszanej, a także częściej pracownicy małych i średnich przedsiębiorstw niż dużych.

Do łamania niektórych praw pracowniczych rzadziej dochodzi w zakładach uzwiązkowionych. Pracownicy takich przedsiębiorstw praktycznie nie stykają się z nieregularnością wypłacania wynagrodzeń, a także sporadycznie deklarują nieodprowadzanie przez pracodawców składek na ubezpieczenie społeczne od całości pensji.

Tabela 11

Naruszenia praw pracowniczych i „szara strefa”	Wskazania pracujących w zakładach, w których	
	działają związki zawodowe	nie ma związków zawodowych
	w procentach	
Nieregularne wypłacanie pensji	1	6
Przymuszanie do pracy w nieprzepisowych warunkach	18	11
Przedłużany czas pracy bez wynagrodzenia	16	19
Brak swobody zrzeszania się w związkach	7	55
Składka na ZUS odprowadzana nie od całej płacy lub wcale nieodprowadzana	3	16

Stopień uzwiązkowienia jest w Polsce niewielki. Do związków zawodowych należy zaledwie sześciu na stu dorosłych. W ciągu ostatnich kilku lat odsetek ten właściwie się nie zmienia. Jedna trzecia zatrudnionych deklaruje, że w ich przedsiębiorstwie działają związki

zawodowe, ale większość – dwie trzecie – do nich nie należy. Tak niewielka liczba pracowników zaangażowanych w działalność związkową może wynikać ze złej oceny efektywności pracy tych organizacji – tylko jedna siódma pracowników przedsiębiorstw, w których są związki zawodowe, ocenia ją pozytywnie. Także na poziomie krajowym skuteczność działania związków zawodowych postrzegana jest nie najlepiej, nawet przez przeważającą część tych, którzy do nich należą. Warto jednocześnie podkreślić, że wśród Polaków przeważa przekonanie, że działalność związków jest korzystna dla kraju, a ich wpływ na politykę powinien być większy niż jest obecnie.

Opracował
Michał FELIKSIAK